

ДО 300-РІЧЧЯ Г.С. СКОВОРОДИ

Абашнік В. О.

ТВОРЧИСТЬ Г.С. СКОВОРОДИ У НІМЕЦЬКИХ СТАТТЯХ Д.І. ЧИЖЕВСЬКОГО

Важливий внесок до розвитку української «Сковородіани» зробив відомий науковець – перш за все, історик філософії та славіст – Дмитро Іванович Чижевський (1894-1977рр.). Він народився у м. Олександрія Херсонської губернії (зараз Кіровоградська область) у дворянській родині. Після закінчення місцевої гімназії юний Чижевський навчався у Санкт-Петербурзькому університеті (1911-1913рр.) та Київському університеті (1913-1918рр.). Починаючи з 1912р., Чижевський друкує перші свої наукові статті, а з 1919р. – викладає у Київському університеті.

Під впливом революційних та військових подій у Російській Імперії та в Україні, в 1921р. Д.І. Чижевський емігрував за кордон, де продовжував вивчення філософії у німецьких університетах, зокрема у Гейдельберзі та Фрайбурзі в Брайсгау. Серед викладачів та професорів, курси яких він у цей час слухав, були відомі німецькі філософи Едмунд Гуссерль, Карл Ясперс та Мартін Гайдеггер. З 1924 по 1932рр. Д.І. Чижевський викладав філософію в Українському педагогічному інституті (пізніше – Українському Вільному університеті) у Празі. За підтримки Едмунда Гуссерля та відомого мовознавця Макса Фасмера у 1932р. Д.І. Чижевський отримав змогу викладати славістику в німецькому університеті Галле й суміщав у цей час викладання славістики у сусідньому Йенському університеті. Інтерес до славістики, історії та філософії домінував у творчості Д.І. Чижевського як у цей період, так і в післявоєнні роки, коли Д.І. Чижевський залишив Галле й викладав різні дисципліни, насамперед славістику, в університетах Німеччини (Марбург, Гейдельберг) та США (Гарвард).

Важливе місце у наукових публікаціях Д.І. Чижевського займала історія філософської думки в Україні, яка чи окремі аспекти та персоналії якої у різних обсягах розглядалися у його наступних роботах на різних мовах: «Філософія на Україні (спроба історіографії)» (Прага, 1926; 2-е вид., 1929), «Нариси з історії філософії на Україні» (Прага, 1931), «Hegel bei den Slaven. Im Auftrag der Deutschen Gesellschaft fuer slavische Forschung in Prag, mit Unterstuetzung des Slavischen Institutes in Prag herausgegeben von D. Cyzevskij (Reichenberg in Boehmen, 1934), «Філософія Г.С. Сковороди» (Варшава, 1934), «Hegel in Russland. Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwuerde der Hohen Philosophischen Fakultaeet der Martin Luther-Universitaet Halle-Wittenberg vorgelegt von Dmitrij Tschizewskij aus Alexandria (Ukraine) (Halle, 1935), «Гегель в России» (Париж, 1939).

У наукових дослідженнях Д.І. Чижевського особливе місце займала творчість Г.С. Сковороди, різні аспекти якої він розглядав у вищеназваних та інших працях. Важливим доробком у вивченні творчого надбання найвідомішого українського мислителя є також німецькомовні статті Д.І. Чижевського, зокрема: «Західна філософія у старій Україні» у «Записках Українського наукового інститута в Берліні» («Abhandlungen des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes in Berlin», I, 1927) та «Г. Сковорода, український філософ (1722-1794). До історії діалектичного методу» у часопису «Російська думка» («Der russische Gedanke», II, 1929). Остання стаття, до речі, була присвячена 70-річчю з дня народження Едмунда Гуссерля.

У цьому відношенні окремо слід виділити цикл «Сковорода-Штудій», який Д.І. Чижевський з 1930 року оприлюднив у авторитетному німецькому «Часопису слов'янської філології» (Zeitschrift fuer Slavische Philologie), заснованому Максом Фасмером у 1924 році. Цей цикл складається з чотирьох частин – «1. Сковорода та Ангелус Сілезіус», «II. Вчення про пізнання Сковороди та Філон», «III. Інтерпретація

ДО 300-РІЧЧЯ Г.С. СКОВОРОДИ

Біблії Сковородою у світлі традиції батьків церкви та містичної традиції» та «IV. Сковорода та Валентин Вайгель». У примітці до першої статті цього циклу сам Д.І. Чижевський наголошував: «Ці «Штудії» поєднують деякі глави, які не були включені у мою книгу «Сковорода. Поет, мислитель, містик», котра незабаром з'явиться.» [а].

Крім цього циклу про Сковороду, з 1931 року у серії «Літературні плоди прочитаного» (Literarische Lesefruechte) у «Часопису слов'янської філології» Д.І. Чижевський публікував невеликі статті, численні замітки, уточнення та інші матеріали на філософську та літературну тематику. Цікаво, що першу таку статтю-замітку він присвятив темі «Про відношення Фіхте та його школи до Харківського університету» [б]. Серед німецькомовних статей та заміток Д.І. Чижевського цієї серії про Сковороду слід виділити наступні: «14. До Сковорода-Штудій 1», «16. До мови Сковороди», «17. Одна цитата з Прокоповича у Сковороди», «35. До впливів Сковороди», «43. Рими Сковороди», «44. Капніст та Сковорода», «65. До однієї поетичної формули Сковороди», «66. Сковорода у Наріжного», «88. До одного вірша, який приписують Сковороді», «97. До одного вірша, приписаного Сковороді» та інші. Одна із таких німецькомовних заміток Д.І. Чижевського про Сковороду – «До закордонних мандрювань Сковороди» - подається нижче в українському перекладі.

На завершення наголосимо, що не без духовних впливів Сковороди Д.І. Чижевський заснував разом з істориком Ернстом Бенцом видавничу серію «Емблематичний кабінет» (Emblematisches Cabinet), в рамках якої у німецькому видавництві «Георг Ольмс» (Georg Olms Verlag, Hildesheim) до сих пір публікуються сучасні та класичні твори з історії мистецтвознавства та символіки. Зокрема у 2009р. перевидано репринтом працю відомого українсько-російського автора та сучасника Сковороди Нестора Максимовича Амбодіка: «Эмблемы и символы избранные на российский, латинский, французский, немецкий и английский языки приложенные, прежде в Амстердаме, а ныне во граде С. Петра напечатанные и исправленные Нестором Максимовичом Амбодиком» (Санкт Петербург, 1788г.).

Примітки:

а) Див. D. Čyževskýj, Skovoroda-Studien / I. Skovoroda und Angelus Silesius // Zeitschrift fuer Slavische Philologie, Bd. VII (1930), S. 1-33, тут С. 1.

б) Див.: Cyzevs'kyj, D. 1. Ueber die Beziehungen Fichtes und seiner Schule zur Universitaet Charkov // Zeitschrift fuer Slavische Philologie, Bd. VIII (1931), S. 48-50.

(Додаток)

Дмитро Іванович Чижевський

До закордонних мандрювань Сковороди

Старе уявлення, що Сковорода буцімто пішки промандрував через Пів-Європи, останнім часом повинно було поступитися своїм місцем більш скромнішому поглядові, який саме точно займають повідомлення Ковалинського (Див.: Бонч-Бруєвич, С. 4) [а]: Сковорода подорожував з Токаю до «Відню, Офену, Пресбургу та інших місць, які знаходяться поблизу» [б]. Однак в «місцях, які знаходяться поблизу» знов-таки хочуть вбачати *віддалені* місця, щоб Сковороду завести якомога далі на Захід. (Що це не може мати ніякого значення для пояснення духовного розвитку Сковороди, – про це не турбуються. Зокрема, І. Мірчук заявляє без будь-яких доказів, що Сковорода відвідав

ДО 300-РІЧЧЯ Г.С. СКОВОРОДИ

Мюнхен. (Див.: «Das geistige Leben der Ukraine», 1930, S. 92) [в]. Я вважаю, що єдиним визначним місцем, яке може приховуватися за виразом «місця, які знаходяться поблизу», є тогочасне університетське (до 1777 року) місто Тюрнау [г]. [Цей] Єзуїтський університет, який пізніше (в 1777 році) було перенесено до Будапешту, був цікавим духовним центром, де Сковорода міг також познайомитися з багатьма слов'янськими професорами, а також з життям, котре було досить подібним до життя Київської Академії – з латинським навчанням, шкільними драмами, релігійними друками (між іншим, з багатьма слов'янськими та церковнослов'янськими) тощо. Багато нового у Тюрнау Сковорода узнати не міг (власне, із-за можливо досить короткого перебування), хоча окремі [тамтешні] професори крокували в ногу з часом – так проф.[есор] Й.Б. Хорват (1732-1800рр.) зреагував пізніше, у 1797р., на філософію Канта. (Сковорода був закордоном у 1750-1753рр.). Коли Сковорода відвідував Тюрнау, то мабуть трьома найцікавішими у філософському відношенні професорами там були: Андреас Яслінські (1715-1784рр.), Антоніус Ревіцкі (1713-1781рр.) та ровесник Сковороди – Йоганнес Інванчіч (1722-1784рр.). Кожен з цих мужів опублікував деякі філософські праці, однак пізніше [д]. Із всіх (11) мені відомих творів цих тюрнавських професорів, доступним для Сковороди у часовому відношенні могла бути лише робота Ревіцкого «Universae matheseos brevis institutio» (1752р.). Однак того, що могло б мати значення для Сковороди, в цій праці ми не знаходимо.

Цілком зрозуміло, що з уваги самого Ковалинського, котрий багато подорожував та знав про мандрування Сковороди з його власних розповідей, назва Тюрнау могла випасти, оскільки це місто було не дуже відомим. Якби Сковорода був у Мюнхені, Зальцбурзі чи Бреслау (де тоді навчався його молодший брат Василь в Гімназії імені Єлизавети, – див. D. Oljančun, «Kyrios» II, 1937, 3, S. 271) [є], то Ковалинський напевне не змінив назви цих міст на неясні «місця, які знаходяться поблизу».

Примітки перекладача:

Даний переклад зроблено за наступним виданням: D. Čyževskýj: 78. Zu den auslaendischen Wanderungen Skovorodas // Literarische Lesefruechte IX, in: Zeitschrift fuer Slavische Philologie, Bd., S. 52-53.

Уточнення у квадратних дужках [] зроблені перекладачем з метою більш чіткого розуміння висловлювань автора.

а) Див.: Собрание сочинений Г.С. Сковороды. – Т. 1. С биогр. Г.С. Сковороды М.Н. Ковалинского, с заметками и примечаниями Владимира Бонч-Бруевича. – С.-Петербург: Вольф, 1912. – XV, 543 с., 2 л. илл. (= Материалы к истории и изучению русского сектантства и старообрядчества, Т. 5).

б) Токай – місто на річці Тиса на північному сході Угорщини, за близько 80 км. від сучасного кордону з українським Закарпаттям. Офен – німецька назва угорського міста Буда, котре у 1873р. було об'єднане з містом Пешт, які утворили угорську столицю Будапешт. Пресбург – німецька назва сучасної столиці Словаччини Братислави.

в) Автор має на увазі відомого історика філософії та культури Івана Мірчука (1891-1961рр.), випускника Віденського університету (1914р.), директора Українського наукового інституту у Берліні (1930-1945рр.), співзасновника, професора та ректора (з 1946р.) Українського вільного університету (у Відні, Празі, зараз – у Мюнхені), члена-коресподента Баварської академії наук (1949р.).

г) Сьогодні місто Трнава у Словаччині, за близько 40км. на північний схід від Братислави.

д) Ось імена та прізвища цих професорів латиною: Johannes Baptist Horvath, Andreas Jaszlinszky, Antonius Reviczky, Johannes Invancsics.

ДО 300-РІЧЧЯ Г.С. СКОВОРОДИ

є) Бреслау – німецька назва сучасного польського міста Вроцлава. Тут мається на увазі стаття закордонного українського історика та історика філософії Домета Герасимовича Олянчина (1891-1970рр.) у журналі «Кіріос. Щоквартальний часопис з церковної та духовної історії Східної Європи», який виходив у східно-пруському місті Кьонігсберг з 1936 по 1943рр., а з 1960 по 1974 – у Західному Берліні (Berlin-Grunewald). Домет Олянчин є також автором німецькомовної дисертації під назвою «Григорій Сковорода (1722-1794рр.): український філософ XVIII-го століття та його духовно-культурне оточення», яку він захистив у Берлінському університеті 31 липня 1928р.. Див.: Oljančin, Domet: Nryhorij Skoworoda 1722-1794: der ukrainische Philosoph des XVIII. Jahrhunderts und seine geistig-kulturelle Umwelt. (Berlin: Osteurop. Verl., 1928).

З німецької мови переклав Володимир Абашнік.